

A PÁPASÁG.

— ELSŐ KÖZLEMÉNY. —

Anatole *France*-nak van egy gyönyörű elbeszélése Pilátusról. A volt jeruzsálemi helytartó, megöregedve, köszvényét hévvizes fürdőben gyógyítja. Egyszer a beszéd sora egy új és rajongó felekezetre fordul, a melynek megalapítóját állítólag Pilátus helytartósága alatt végezték ki Jeruzsálemben; a társaság kíváncsiskodik, szeretne valamit hallani erről az eseményről, faggatják Pilátust, erőltesse meg emlékezetét és mondja el, mit tud róla. A volt helytartó gondolkodik, de nem talál semmit emlékei között és azt feleli: »Nem emlékszem«.

Olvasva a XIII. Leó haláláról szóló híreket, nekrológokat, magasztalásokat: ez a jelenet jutott eszembe és önkénytelenül is mértékét láttam ebben a tényben ama nagy fordulatnak, az eszmék ama óriási, a gondolatok történetében páratlanul álló deformációjának, a mely a katolikus egyház láthatatlan és mai látható fejeit elválasztja és megkülönbözteti egymástól; de hiába kereste volna bárki ezen annyira szembeötlő és igazo-lásra szoruló ténynek akár megállapítását, akár magyarázatát és értékelését a kontinentális sajtónak az elhunyt pápa nagyságáról és jelentőségéről szóló, szinte kiapadhatatlan ömledezéseiben. Bizony, ha *Chamfort* ma élne, híres szálló igéjét így fogalmazta volna: *Il ment comme un necrologue*.

Jézus a moralitás zsenije volt, a kiből az emberiség erkölcsi öntudata eladdig el nem ért tisztaságban reflektálódott; az egyház és feje tehát akkor felel meg hivatásának, akkor »jó« vagy »nagy«, ha moralitásban jár alkotója nyomában. Gondolkozzék már most bárhogyan is valaki a politikai élet hajtó erőiről és jelentőségéről, azt el kell ismernie, hogy a politikai életet nem a moralitás, hanem az érdekek és szük-

ségletek határozzák meg első sorban. És így mindazok, a kik XIII. Leó politikai sikereiről, államférfim tulajdonságairól, taktikai ügyességéről és hasonló dolgokról szóltak és ezeket nagysága bizonyítékaiul idézték, öntudatlanul és akaratlanul is elítélték XIII. Leót. Igaz, szóba kell állania a világgal és emberekkel annak, a ki uralkodni akar rajtuk; de nem kevésbé igaz az is, hogy a kereszténység legendás megalapítójának szellemével és fölfogásával tán semmi sem ellenkezik jobban, mint az ilyen áron megvásárolt uralom. XIII. Leó pedig politikus pápa volt és a politikai katholicizmus jelszava az ő uralkodásának jelzésére készült. Nemrégiben írta meg *Ignotus*, hogy a katolikus papot annyira lefoglalja és kielégíti a dogma, szertartás és más egyéb külsőség, hogy ezek miatt sohasem jut el a vallás alapkérdéséhez: az Isten problémához. A pápasággal sincs különben: nemzetközi politikai helyzete, világuralmi törekvései, a *dominium temporale* miatt nincs ideje avval a kérdéssel foglalkoznia, sem neki, sem a hívőknek, a mely mégis csak alapja és jogcíme — katolikus fölfogás szerint is: — vajjon mit szólna hozzá Jézus, és vajjon ha ma élne, úgy cselekednék-e, mint azok, a kik helytartóinak vallják magukat? Belátom, hogy a kérdésnek ilyen egyszerű módon való föltevése a mai »emelkedett« és sok szempontú világban naivságszámba megy és mehet, de viszont bizonyos az is, hogy ennek a kérdésnek valami fajta eldöntésén épül föl vagy dől meg a *teóriában* a pápaság léte vagy nem-léte. A magát szabadelvűnek nevező napi sajtó sirató asszonyai nagyobb szolgálatot tesznek a haladás és szolidaritás művének, ha erre a pontra irányozták volna figyelmüket és a történelmi pillanat hatásától fogékonyrá tett lelkeket ilyen irányban látták volna el fölvilágosítással és a megítélésre szolgáló direktívákkal.

De bármint álljon is e részben a pápaság számadása, el kell ismerni azt, hogy »a római egyház kormányrendszere valódi mesterműve az emberi bölcseségnek és hogy azok közt az intézmények közt, melyeket az emberi nem ámitására és fékentartására kigondoltak, a legmagasabb helyet foglalja el.« (Macaulay.) Ezen tulajdonságainál, de meg régiségénél, hatalmánál és bonyolult voltánál fogva és mivel a cenzalizációnak eddig legtokéletesebb példányát képviseli, nagy mértékben megérdemli a szociológusok érdeklődését is. A következőkben tehát néhány, a pápasággal kapcsolatos problémának társadalomtudományi szempontból való megvilágosítását találja az olvasó.

I. A pápaság egész történelme és mai létezése legvilágosabb példája az *eszmék deformációjának*, a mely egyrészt az emberiség *szellemi* fejlődésének egyetemes törvénye, másrésztől meg a történelmi materializmus helyességének negatív bizonyítéka.

A szellemi fejlődés minden fokozata a következő mechanizmus szerint megy végbe: A zseniális emberben megfogyan egy új vagy nagy eszme; tisztán, világosan egész terjedelmében látja és fogja föl, érzi át; belső szükségyszerűségtől hajtva, mint ahogy a fa gyümölcsöt terem, valamiféle formában kifejezi eszméjét. Az új, még soha senkitől nem gondolt eszmének hozzá kell idomulnia a kifejezés meglévő, más jelentések számára, vagy legalább ilyeneknek is szolgáló, módjaihoz és eszközeihez. A kifejezés e módjaihoz és eszközeihez a köztudatban, de magának a zseninek eszméletében is, szinte fölbonthatatlan asszociációk fűződnek. *Ez az eszmének első deformációja*. De kálváriája még el se kezdődött evvel. A hatalmas boltozatú homlok mögött megszületett eszmének egyre alacsonyabb és laposabb agyvelőkbe kell beköltöznie; minden költözködésnél elveszíti egy részét annak, a mi benne igazán sajátos, új és nagy volt, és mindjobban előtérbe lép benne az, a mi a többi, már elavult és automatikus gondolatokkal közös. A zseni első hivei közvetlen környezetéből kerülnek ki, rendszerint fogékony, ha nem is kongeniális, de legalább hasonló kérdésekre forduló a szellemük. Bennük megy végbe az eszmének a *második deformációja*. A következő fokozat lefelé a műveltek köztudata, utána sorakozik az iskola és végül, mint a deformáció végső állomása, a nép szerepel. Az eszmék ezen regresszív evolúciójának egyes fokozatait a Bacon fölállította *idolon*-okhoz lehetne hasonlítani, olyan módosítással, hogy ugyanazon egy eszmét más-más főben más-más idolon torzít el, deformál. Eredeti újságából és igazságából annál kevesebb van meg benne, minél elterjedtebb, úgy hogy azt lehetne mondani, hogy: *valamely eszme helyes fölfogása fordított arányban van elterjedtségével*. Ilyen értelemben lehet alkalmazni Heine szép mondását is: Überall, wo ein grosser geist seine gedanken ausspricht, ist Golgotha. A deformáció lefolyási ideje fölötté változó: számos eszme kálváriája évszázadokig is eltart; mások, különösen a mai gyorsröptű időben, két nemzedék életideje alatt is megteszik az utat. Vannak olyan eszmék is, a melyek nem teszik meg az egész utat, de igazán értékes eszme mind eljut a harmadik fokig: a műveltek köztudatáig. A deformáció tényén magán nem

változtat, de mégis szükséges megemlíteni, hogy két okból fakadhat: az értelmi erő gyöngeségéből egyrészt, az érdek formáló erejéből, tehát az akaratból másrészt; rendszerint azonban mind a két motívum összejátszik.

Az eszmék e szomorú történetében a politikai és vallási eszméknek jut a legszomorúbb sors, mivel természetüknél fogva intézményekben való megtestesülésre törekszenek. Minthogy pedig intézményeket nem az egyes, kivételes emberek, hanem a művelt vagy műveletlen tömegek szükségleteinek kielégítésére alkotnak, világosan következik ebből, hogy az intézmények az eszme eredeti koncepcziójához mérten a deformációnak mindig előrehaladott fokát objekti válnak. Súlyosabbá teszi e két utóbbi eszmefaj deformációját még az is, hogy, mivel politika és morál az ember érdekeit, tehát akaratát is érinti, eltorzításuknál mind a két említett motívum közrehat.

Renan és Strauss Jézus vallási öntudatának alakulását fejtegetve és e fejlődés végső, hiteles eredményét összefoglalva arra a következtetésre jutnak, hogy Jézus a *vallási individualizmus* legtokéletesebb képviselője, kinél a vallás minden külső szertartástól irtózó, folytonosan hullámzó és eleven érzés, belső élmény volt; politikai és szociális elve pedig nem a belátás, hanem az érzés forrásából fakadó *kommunizmus*. E tiszta és a rendszer megkövesedett formáitól irtózó új fölfogása a vallásos eszmének Pál apostol dialektikus szellemében és a János evangélium szerzőjének görög műveltségében és neoplatonikus bölcsészettel átítatott gondolatvilágában találta meg az első, de nem legerősebb deformáló erőket; hogy ez az elfajulás nem maradt észrevétlenül, bizonyítják a zsidó-keresztények és a görög-keresztények közötti viták és a mindegyik felekezetnek tett tanbéli engedmények. A jézusi vallásos eszme a második, óriási deformációt akkor szenvedte át, a mikor bevonult az egyiptomi és a római-görög vallásos felfogásoktól megszállva tartott, de tőle ki nem elégített agyvelőkbe és szívekbe. Ennek a hatásnak eredményét hierarchikus rendjében és számos külső szertartásában, ünnepeiben ma is őrzi a katolikus egyház és az egész keresztény világ. A régi görög idők minden babonája megújodott—más néven, de ugyanavval a tartalommal. A »csoda alantas világnézete« (Schneller) új diadalt ült. Hajdan azokat a szerszámokat mutogatták, melyekkel a trójai falovat építették, vagy Pelops jogarát, Achilles dárdáját, Memnon kardját és Pallas Athene szobrait; most az Úr keresztjéből való forgá-

csokat, a keresztre feszítésnél használt szegeket mutogattak és *csak* 11 apátság őrizte ama *egy* dárdahegyét, melylyel a vitézek közül egy Jézus oldalát megöklelé.* De mindezen átalakulások ellenére a Jézus nevének jegyében terjedő tan még mindig vallási rendszer, noha már nem sokáig. Politikai rendszerré és uralom eszközévé Konstantinosz idejében válik és evvel a deformáczióknak olyan fokához jut el a jézusi eszme, a minőt rajta kívül csak egyetlen más, világtörténeti mozgalmat nemzett eszme: a szabadság, mutat a francia forradalom fejleményeiben: önmaguknak ellenkezőjévé válnak. így fajul a forradalmi szabadság elve a legtúrhetetlenebb zsarnoksággá, a vallási individualizmusé a tekintély uralmának máig elért legtökéletesebb szervezetévé. Csak jelezni kívánom még, hogy az eszközül használt valláspolitikai szervezet csakhamar függetlenítette magát és Eóma világuralmának emlékei mint sugalló erők egyesültek a politikai és társadalmi viszonyokkal és megteremtették a pápaságot: *als die legionen fielen, schickte Rom dogrnen in die provinzen*. Mikor már alakulóban volt egészen más erők hatása következtében a pápaság, kerestek, és mivel kerestek, találtak is igazolást az evangéliumban: Te vagy a kőszikla, Péter ... stb. *Látszólag* ezen a mondáson épül tehát a pápaság, ennek a mondásnak objektiválása, mint — Schopenhauer szerint — a láb a járás, a genitáliák a nemi ösztöné.

Az eszmék deformácziója, mint láttuk, egyetemes törvénye az emberiség szellemi fejlődésének. A kérdés, melyre felelni kell, miért *ilyen* irányú, mint a minőt a jézusi eszménél nagy vonásokban megrajzoltunk, ez a deformáczió? Magában az eszmében és az ellene szegülőkből ennek okát találni nem lehet. Hiszen a jézusi vallásos eszme az emberiség erkölcsi öntudatának legmagasabb fejlődési fokozatát képviselte és belső erő, igazság dolgában kétségtelenül fölülmúlja mindazokat a vallásos koncepepeziókat, a melyekkel története folyamán szemben találta magát. Az eszmék deformácziójának *ténye* a lelki organizmusok különbözőségéből következik; a deformáczió *útirányát* ama természeti erők határozzák meg, melyeket a történelmi materializmus a történeti élet alakító erői gyanánt megjelöl. Az emberi szolidaritást követelő és hirdető eszme nem érvényesülhetett, nem válhatott uralkodóvá olyan időben, a melyben a társadalom mindenkorai szervezetét meghatározó gazdasági erőknek

* Draper: Conflicte zwischen Religion und Wissenschaft: 48, 49, passim.

egészen más eszméleti állapotok feleltek meg. A pápaság szelleme, dogmái és szertartásai a feudális társadalmi rend ideológiája gyanánt foghatók föl; a jézusi szellem ellenben egy olyan társadalmi rendnek, olyan termelési viszonyoknak lehet és lesz majd *uralkodó* ideológiája, a mely ép úgy végső és legtökéletesebb fejlődési stádiuma lesz a termelésnek, mint a hogy a jézusi vallásos eszme végső és legtökéletesebb kifejezése az emberiség erkölcsi öntudatának: *a legtökéletesebb ideológia csak a legtökéletesebb termelési viszonyok mellett lesz csak uralkodó eszme*: tehát a koramunisztikus emberiségi államban. Akkor lehet majd joggal beszélni az erkölcsi világ jezucentrikus fölfogásáról.

II. Hogy a jézusi vallásos eszmében ezen, az egyetemesre irányuló törekvés csakugyan bennfoglaltatik, mutatja az, hogy ezen eszme még deformált alakjában is egyetemes, a családi, törzsi és nemzeti egyedeken fölül álló intézménynek lett alkotója. A pápaságnak és az egyháznak egyetemesége, nem nemzetközi-, hanem nemzetfölöttisége a jézusi vallásos eszmének legbensőbb természetéből következik; a mennyiben tehát egyetemes és a nemzetek fölött áll az egyház, annyiban a jézusi eszmének hűségesebb kifejezője. A jézusi eszmének ezen vonását tehát tisztán őrzi az egyház és körvonalaiban — de csakis ezekben — mintegy előrevetett képét mutatja a jövő emberi államban. E körvonalak azonban olyan lényegyet határolnak, e szervezet olyan tartalmat zár magában, mely a jézusi eszme legutolsó deformációjának felel meg. Az egyház és pápaság mivoltának ez a kettősége, ezen ellenmondó volta keltett a gondolkodókban csodálatot és megvetést egyszerre, mint a minőt *Macaulay* fentebb idézett mondása is kifejez; az egyháznak és pápaságnak ezen egyetemes természete lesz a legnagyobb erőssége és támasza a jövő harcokban. Míg ugyanis minden intézményt súlyosan meg fog viselni a nemzeti államból az emberiségbe való átmenet, az egyház ezt a válságot nem fogja megérezni és ennek révén szabad keze lesz ama veszedelmek leküzdésére, a melyek más irányból fenyegetik. *Macaulay* számos okból mondja az egyházat az emberi intézmények legcsodálatosabbikának; most mi egy új szempontot fűzhetünk az ő elmékedéséhez. Nincsen emberi intézmény, a melynek formája és tartalma között nagyobb lenne az ellenmondás: formájában a társadalom fejlődésének legvégső és — mai meg-gondolásunk szerint — legtökéletesebb alakulását mutatja, tar-

talmában pedig a csoda kezdetleges és fejletlen világnézetének jut döntő szerep.

Erklären sie Graf Orindur
Diesen Zwiespalt der Natur.

Ezen elmélkedés a pápaságnak a nemzeti eszméhez való viszonyát mintegy *sub specie aeternitatis* mutatja; nézzük meg már most, miképen alakul ezen viszony a valóságban.

a) A pápaság valójában nemzeti, olasz intézmény nyé lett. Azzá tette egyrészt a pápáknak és az egyház legfőbb méltóságainak személye; másrészt meg ama eleven és szükségképeni kapcsolat, az a kölcsönhatás, a melynek két közvetlen közelségben álló társadalmi szerv között meg kell indulnia. A pápaság és Olaszország gyakran tettek úgy, mint *Hamlet* és *Laertes*: kicserélték fegyvereiket. Ismeretes *Döllingernék* a múlt század 60-as éveiből való tiltakozása az ellen, hogy néhány előkelő olasz család gyakoroljon föltétlen szellemi és jó részben anyagi uralmat is a világ sok millió katolikusain; és ugyanilyen értelemben mondja *Draper*: Die kirche, wird angenommen, ist eine domäne, die Gott den fürstlichen italienischen familien bestimmt hat.* Az előbb megállapított ellentétet tehát itt egy ujabbal bővíthetjük: a pápaság helyhez kötöttségénél, valamint a pápák személyiségénél fogva *az egyház egyetemes formája nemzeti tartalommal telt meg.*

b) A nemzeti eszmének az egyház egyetemes formájában való fölszívódását minden nemzeti állam — az önfentartás ösztönétől hajtva — örömmel látta és különféle kedvezésekkel fizette meg. Az egyház, épen mivel csak külső szervezetében felel meg a jézusi vallásos eszmének, de tartalmában ennek sokszorosan deformált torzképe csak, a nap múló hatalmi érdekeiért szem elöl tévesztette és téveszti gyakran egyetemes formájában kifejezett és jelzett hivatását. Így kötött és köt mindenütt — rendeltetése ellenére — a nemzeti eszmével szövetséget és tesz neki, ha hatalmi szempontokból szükségesnek látja, engedményeket. Úgy látszik, az ecclesia militansnak ez a legújabb taktikája. Egész terjedelmében kifejlődve látható ez az alakulat Franciaországban, gyöngébben Ausztriában és ha a jelek nem csalnak, Magyarországon is ilyen irányú lesz a klerikalizmus legközelebbi fejlődése.

c) Az egyház és a pápaság szemében a nemzet és a nemzeti eszme csak eszköz, nem cél, átmeneti forma, de nem

* Draper: Id. munka 349.

állandó alakulat lehet. Ha az emberiség nemzeti tagoltsága föltétlen és végső fejlődési forma, vagy — hogy egyházi terminológiát használjunk — Istentől rendelt alakulás, akkor minden, bárhonnan és bármely motívumból eredő olyan cselekedet, a mely a nemzeti eszmét támadja vagy gyöngíti, bűn. A nemzeti államoknak ez is az álláspontja; a pápaságé nem lehet ez,* és, ha érdekei úgy kívánják, nem is ez. A világi uralom elvesztése óta a pápák mint ellenség állanak Olaszországgal, hazájukkal szemben, vele minden közösséget megtagadnak és híveiket, ha nem is nyílt, de passzív forradalmi álláspont elfoglalására buzdítják. Az a kérdés, melyet az európai sajtóban igen bőven fejtegettek: milyen lesz az új pápa viszonya Olaszországgal szemben, a nemzeti állam szempontjából egy non-sens. De igenis jelentős kérdés az egyház nemzetfölöttiségénél fogva. És ezért lett az egyházi állam elvesztése a pápaság megerősödésének kútfejévé; mert a világi uralom megszűnte ama számos akadályok egyikét is megszüntette, a melyek a jézusi vallásos eszmének az egyház és pápaság bensejében való hathatósabb érvényesülését meggátolták és gátolják ma is.

Eddigi fejtegetéseink eredményét a következőkben foglalhatjuk össze:

Intézmények az eszméket mindig deformált alakjukban objektív áljak, mert csak látszólag határozza meg őket az alapjukul szolgáló eszme; valóságos determinálójuk objektíve a társadalom gazdasági rendje, szubjektíve az ezekből keltett szükségletek.

Kunfi Zsigmond.

* Renan: Les apôtres. A kereszténység olyan korban keletkezett és terjedt el, melyben nem volt már haza. Ha van dolog, melynek az egyház megalapítói teljességgel híjjával voltak: akkor a hazafiság ez.